

мосфері. Саме цю властивість використовують для характеристики забруднення атмосферного повітря. Цьому сприяють деякі особливості будови (відсутність непроникної кутикули та інші) та фізіологічні особливості, зокрема слабка здатність до регенерації, сповільнені обмінні процеси, повільний ріст тощо. Для оцінки рівня забруднення атмосферного повітря на території с. Жовтневе та його околиць Решетилівського району нами використані епіфітні лишайники. За результатами флористичних досліджень виявлено 7 видів: ксанторія настінна, пармелія борозенчаста, пармелія блюдчата, фісція зірчаста, фісція зелена, фісція щетиниста та евернія сливова. Незважаючи на незначну видову різноманітність лишайників, в деяких місцях на деяких деревах (тополя, верба) вони утворюють щільне покриття.

У ході виконання екологічних досліджень нами визначалися екологічні зони за ступенем забруднення атмосферно повітря. З цією метою були закладені 7 моніторингових ділянок біля різних джерел забруднення (нафтобаза, елеватор, залізничний вузол, автошлях Київ-Харків, асфальтно-бетонний завод) та на екологічно сприятливих ділянках (лісосмуга, лісовий масив природно-заповідної території — ландшафтного заказника місцевого значення „Кузьменки“).

Нами був встановлений видовий склад епіфітних лишайників — індикаторів рівня забруднення повітря, встановлена густина покривних лишайників, кількість поодиноких лишайників на видимій частині стовбура, оцінений відсоток площі поверхні кори, що зайнятий таломами; виявлені закономірності розміщення лишайників відносно сторін горизонту.

За результатами ліхеноіндикаційних досліджень на основі розробленої оціночної рівневої шкали на території с. Жовтневе та його околиць встановлені екологічні зони з різними рівнями забруднення (розроблена картосхема). Наводимо їх в напрямку зростання забруднення: природно-заповідна територія „Кузьменки” — лісосмуга — нафтобаза — елеватор — залізниця — асфальтно-бетонний завод, автошлях Київ-Харків. Встановлено, що до основних техногенних забруднювачів в районі дослідження належать: асфальтно-бетонний завод, елеватор, нафтобазу, а серед рухомих джерел забруднення — автотранспорт. В районі досліджень зони визначились так: дуже високий — АБЗ, автошлях Київ-Харків; високий — залізниця; підвищений — елеватор; помірний — нафтобаза; допустимий — лісосмуга; низький — природно-заповідна територія „Кузьменки”. Враховуючи результати проведених досліджень нами розроблені практичні рекомендації щодо вирішення проблеми забруднення атмосферного повітря для с. Жовтневого, які можуть бути використані й для інших населених пунктів, яких стосується дана екологічна проблема.

ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ ВИДІВ РОДУ FRITILLARIA L. НА ТЕРИТОРІЇ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стецюк Н.О., Паньковська І.Р.

Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У сучасних умовах всебічного посилення антропогенного впливу на природні екосистеми особливого значення набуває проблема збере-

ження біорізноманітності, в тому числі генофонду рідкісних видів рослин.

Сучасний рослинний покрив Полтавської області характеризується високими показниками флористичного і ценотичного розмаїття і є в цілому типовим для Лівобережного Лісостепу. Проте, майже третина видів вищих судинних рослин (близько 500 видів) має обмежене поширення в регіоні [3, 4]. Серед них виявлені види, які занесені до Червоної книги України й потребують охорони. До таких видів належать й види роду *Fritillaria* L.

Рябчики — багаторічні трав'янисті рослини, що належать до родини Liliaceae, підродини Lilioideae, роду *Fritillaria* L. Рябчики є весняними ефемероїдами, так як більшу частину життєвого циклу рослина перебуває у ґрунті у вигляді цибулини, з'являючись над поверхнею у вегетаційний період на незначний термін.

Ареал роду охоплює велику територію від Європи і Азії до Північної Америки. Північний кордон ареалу роду проходить через центр європейської частини Росії (включаючи південь Росії і Кавказ), гори і степи Середньої Азії, Алтаю, південного Сибіру до Далекого Сходу і Камчатки. Багато видів рябчиків походженням із Середньої Азії, Туреччини, Сирії, Іраку, Ірану зростають у посушливих, аридних областях, в напівпустелях, приурочені до силових частин гір і потребують довгого, сухого, жаркого літнього періоду. Ще частина видів мешкає високо в горах, на краю льодовиків, в умовах тривалих, холодних, снігових зим і короткого, прохолодного літа. І, нарешті, є види, які зростають уздовж річок, в заростях кущів, в дощових горах Далекого Сходу і в Китаї.

Для України наводиться 4 види роду, 3 з яких — зустрічаються у природній флорі, один — *Fritillaria imperialis* L. — культивується.

У складі природної флори Полтавської області зустрічається 3 види роду *Fritillaria* L. (*Fritillaria ruthenica* Wikstr., *F. meleagroides* Patr. ex Schult. et Schult. fil., *F. meleagris* L.), які занесені до Червоної книги України.

Дані щодо поширення видів роду *Fritillaria* на території Полтавської області зустрічаються у «Флорі УРСР»; відомості про сучасні місцезнаходження наводяться О.М. Байрак, Н.О. Стецюк [1], В.І. Мельником [5].

Найбільш повна інформація про сучасне поширення вказаних видів наводиться в «Атласі рідкісних і зникаючих рослин Полтавщини» [1], при підготовці якого використані результати оригінальних досліджень, матеріали наукових гербаріїв Інституту ботаніки НАНУ, Полтавського краєзнавчого музею, флористичних зведень [1, 3, 4] та ін.

Fritillaria ruthenica в межах Полтавської області зустрічається в долинах річок Псел, Ворскла і приурочений до угруповань широколистяних (здебільшого нагірних та байрачних) і мішаних лісів, узлісь, чагарників. Охороняється в заказниках «Лучківський», «Драбинівка», заповідному урочищі «Келебердянське».

Fritillaria meleagroides зростає на вологих солонцюватих луках у заплавах річок Псел, Ворскла та їх приток, найчастіше у південних та центральних районах області, на півночі — рідше. Охороняється в заказниках «Глибочанський», «Зачепилівський», «Довгораківський», «Лісові озера», «Заплава Псла», «Пільський», «Нижньопільський», «Любка», «Михнівський», регіональному ландшафтному парку «Нижньоворсклянський».

Дискусійним є поки що питання про зростання на території Полтавської області *Fritillaria meleagris*. У «Атласі рідкісних і зникаючих рослин Полтавської області» (2005) вказано, що на території Полтавської області вид зростає на вологих луках, у лісах, і відомі давні знахідки у заплавах річок Ворскли, Коломаку та Сули можливо помилкові, оскільки гербарні зразки більш схожі на *Fritillaria meleagroides*. Серед фондів гербарію Полтавського краєзнавчого музею є гербарні зразки рослин роду *Fritillaria*, які багато дослідників вказують як *F. meleagris*; всі вони є давніми. У 2003 р. виявлена популяція цього виду в гирлі р. Хорол В.А. Соломахою [5].

Тому досить актуальним є завдання систематичного диференціювання двох видів — *F. meleagroides* та *F. meleagris*. Нами розпочаті дослідження щодо інвентаризації місцезнаходжень видів та ідентифікація їх. Основна увага звертається на морфологічні ознаки (листіків, цибулини, квітки), еколого-ценотичні особливості рослин. За результатами попередніх досліджень встановлено, що *F. meleagroides* приурочений до угруповань засолених лук, розміщених на ділянках заплави низького рівня в умовах високого рівня заплавноїсті. *F. meleagris* виявлений в ценозах справжніх лук на підвищених елементах заплави. Як правило, в таких умовах вид зростає разом із *Pedicularis dasystachys* Schrenk.

Наводимо інформацію щодо поширення та ценотичну приуроченість видів із деяких місцезнаходжень:

F. meleagris:

1. Великобагачанський р-н., поблизу с. Остап'є, локалітет виду знаходиться в „трикутнику“ заплавної луки, де впадає р. Хорол в р. Псел. Домінантом рослинного покриву є *Festuca orientalis* (Hack.) V. Проективне покриття *F. meleagris* становить 5%. Популяція займає площу біля 45 га.

2. Новосанжарський р-н с. Зачепилівка, ботанічний заказник «Зачепилівський», вид зростає на справжніх луках із домінуючою роллю *Festuca pratensis* Huds., *Trifolium montanum* L. Площа популяції в східній частині заказника становить близько 1 га. В західній частині заказника площа *F. meleagris* становить 0,15 га. Трав'яний покрив утворений: *Pedicularis dasystachys*, *Gratiola officinalis*, *Centaurea jacea* L., *Filipendula vulgaris*, *Taraxacum officinale*, *Ranunculus acris* та ін.

3. Глобинський р-н., околиці с. Заможне, ботанічний заказник „Глибочанський“, правий берег р. Псел. Площа популяції *F. meleagris* становить 0,5 га. Трав'яний покрив утворений *Festuca orientalis*, *Alopecurus arundinaceus* Poir., *Trifolium montanum* L., *Taraxacum bessarabicum* (Hornem.) та ін.

4. Козельщинський р-н., західна околиця смт. Козельщина, гідрологічний заказник „Ударник“ правий берег р. Рудька. Вид зростає на остепнених луках, зустрічається дуже рідко, площа популяції становить 0,03 га. Проективне покриття травостою — 80%, він утворений: *Festuca orientalis*, *F. pseudodalmatica* Krajina, *Achillea submillefolium* та ін.

F. meleagroides:

5. Котелевський р-н., околиці с. Маловидне, заплавні луки лівого берега р. Мерли, на межі Полтавської і Харківської областей. Площа популяції становить приблизно 0,05 га. Загальне проективне покриття травостою 90%, він утворений *Festuca pratensis* Huds., *Caltha palustris* L., *Geranium pretense* та ін.

F. ruthenica:

6. Кобеляцький р-н., с. Драбинівка, ботанічний заказник «Драбинівка». Популяція виду розташована довгою смугою вздовж схилу правого корінного берега р. Мала Кобелячка, площа становить 0,15 га. I ярус репрезентований насадженнями *Juglans regia* L. заввишки 3-5 м, діаметром 10-15 см (зімкнутість крон — 0,1%), *Pyrus communis* L. заввишки 2,5-3,5 м (0,06%). II ярус утворює *Crataegus curvisepala* Lindm. заввишки 1,5-2,5 м (0,04%). Проективне покриття травостою становить 80%. Його утворюють види лучно-узлісного комплексу. Проективне покриття *F. ruthenica* — 1-3%. Популяція малочисельна, очевидно, це пов'язане з її розміщенням на схилі, тому великі за розмірами генеративні особини на відкритому просторі пошкоджуються вітром, більшість особин гине.

7. Котелевський р-н., околиці с. Маловидне, екотон байрачного лісу. Популяція *F. ruthenica* розташована вузькою смугою в екотоні вздовж лісу, її площа становить приблизно 0,05 га. Проективне покриття трав'янистого покриву досягає 90%. Його утворюють: *Elytrigia repens* (35%), *Melica nutans* (30%), *Pulsatilla nigricans* Storck., *Pulsatilla grandis* Wend., *Scilla bifolia* L. та ін..

Майже всі досліджені популяції охороняються на території природно-заповідних об'єктів, в основному заказників ботанічних та гідрологічних. На нашу думку, потрібно створити заказник в Котелевському районі, поблизу с. Маловидне, де зростають два види рябчиків (*F. meleagroides* і *F. ruthenica*), проводити моніторингові дослідження стану виявлених популяцій на території Полтавської області. Із цієї метою нами закладені ряд моніторингових ділянок для демекологічного та систематичного визначення видів рябчиків.

Література

1. Байрак О.М., Стецюк Н.О. Атлас рідкісних і зникаючих рослин Полтавщини. — Полтава, Верстка, 2005. — С.161-163.
2. Заповідна краса Полтавщини. Т. Л. Андрієнко, О. М. Байрак, М. І. Залудяк та інші — Полтава: ІВА «Астрей», 1996.- 188с.
3. Збережи, де стоїш, де живеш. По сторінках Червоної книги Полтавщини. Рослинний світ / під заг. ред. О.М. Байрак. — Полтава: Верстка, 1998. — 205 с.
4. Конспект флори Лівобережного Придніпров'я. Судинні рослини /Байрак О.М. — Полтава: Верстка, 1997. — С. 105-106.
5. Мельник В.И. *Fritillaria meleagris* (Liliaceae) на Україні // Ботанический журнал, 1999. — Т. 84, №8. — С. 81-86.

ДО ПИТАННЯ ОХОРОНИ РІДКІСНИХ БОРЕАЛЬНИХ ВИДІВ РОСЛИН НА ТЕРИТОРІЇ ГАДЯЦЬКОГО РАЙОНУ (ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ)

*Стецюк Н.О., Сотуга О.В., Ханнанова О.Р.
Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка*

На сучасному етапі взаємодії людського суспільства і природи навіть попри певні успіхи в галузі заповідної справи та природоохоронних технологій проблема збереження біорізноманіття, в тому числі фіторізно-